

Kovács
Levente

Gazdaságetika és jövőkép

A reformáció ötszáz éves évfordulója alkalmából többször és többen is szóltak reformátor eleink tanításairól, így többek között Luther Márton és Kálvin János gazdaságetikai magyarázatairól. Keresztyén szemléletünk szerint minden egyes bibliai tanításnak van a mára és van ránk vonatkozó üzenete is. Mint keresztyén, gyakorló közgazdász, nevezetesen éppen bankár, a ránk vonatkozó gazdasági és gazdaságetikai tanításokat szeretném összefoglalni, ugyanis ezek mindig kapcsolódtak az adott kor pénzügyi gyakorlatához és gazdasági fejlettségéhez. Az egyházak szervezeti és működési feltételeit a mindenkori gazdasági környezet és az egyházak anyagi forrásai is befolyásolják. Ezért ezen a szemüvegen át a magyar protestáns, keresztyén egyházak jövőképeinek egy-egy lehetséges vonását mutatom be.

Gazdaságetikai tényezők a történelem során

A bibliai korokban az emberiség, a kortárs civilizációk társadalma általános szegénységben élt. Az emberek életét és munkáját a mindennapi kenyérért való küzdelem jellemezte. A váltóruha például ismeretlen volt körükben, egyetlen ruhájuk volt, azt viselték mindennap, télen és nyáron. Ebben a korban a folytonos gazdálkodás és munkavégzés a mindennapi fennmaradás nélkülözhetetlen tényezője volt, azaz az élet szerves része. Ekkor a hetedik nap megszentelése azt jelentette, hogy volt megállás a mindennapok kemény munkája során. A József történetéből ismert hét bő és hét szűk esztendő egyik tanulsága, hogy aki nem tesz félre eleget akkor, amikor erre lehetősége van, az a szűk időszak alatt vagy éhen hal, vagy szolgásba vettetik. Az egyén és egyes népek esetében is a szabadsághoz, az életben maradáshoz folyamatos isteni gondviselésre volt/van szükség. Az egyes népek fennmaradását a népet alkotó nagy, meghatározó családok fennmaradása biztosította; ezért a népnek a saját tagjait segítenie kellett, és viszont. Ne feledjük, hogy egyének etikátlan boldogulása viszont megrontja a közösséget (ZSENGELLÉR 2015).

A segítséget most a pénzügyeken keresztül ismerhetjük meg. A kölcsönnyújtás esetében a saját nép körében egyértelmű a kamattiltás: *„A te atyádfiától ne végy kamatot: se pénznek kamatját, se eleségnek kamatját, se semmi egyébnek kamatját, a mit kamatra szokás adni. Az idegentől vehetsz kamatot, de a te atyádfiától ne végy kamatot, hogy megáldjon téged az Úr, a te Istened mindenben, a mire kinyújtod kezedet, azon a földön, a melyre bemegy, hogy bírjad azt.”* (5Móz 23,19–20) Megjegyzendő, hogy a tartalom alapján ez a fogyasztási kölcsönökről szól.

Az idegen népek esetében viszont – ahogy olvastuk is – nincs kamattiltás, sőt az uralkodási viszony elérése miatt a kamatra történő hitelnyújtást támogatja is az Ószövetség: *„Mert az Úr, a te Istened megáld téged, amiképpen megmondotta néked; és sok népnek adsz zálogos kölcsönt, te pedig nem kérsz kölcsönt, és sok népen fogsz uralkodni, és te rajtad nem uralkodnak.”* (5Móz 15,6)

Majd ugyanezen következmény miatt – néhány fejezettel később – az eladósodástól óv: *„Megnyitja néked az*

Úr az ő drága kincsesházát, az eget, hogy esőt adjon a te földednek alkalmas időben, és megáldja kezdednek minden munkáját, és kölcsönt adsz sok népnek, te pedig nem veszel kölcsönt.” (5Móz 28,12) Néhány verssel később: „A jövevény, a ki közötted van, feljebb-feljebb emelkedik feletted, te pedig alább-alább szállasz. Ő fog néked kölcsönt adni, és nem te kölcsönzöl néki; ő fej lesz, te pedig fark leszel.” (5Móz 28,43–44)

Ebben a korban az uralkodási viszony egyfajta túlélési sorrendiséget is kijelölt. Aki másokon uralkodott, annak a túlélése biztosabb volt, hiszen végső esetben a saját fennmaradásáért fel tudta áldozni az alávetetteket.

Az Újszövetségben a népek megkülönböztetése eltűnik, hiszen a Megváltó mindenkiért közénk jött, kereszt-halálával lerontotta a népeket elválasztó falakat (Ef 2,13–15; lásd még SÍROS 2008). Így a kölcsönök esetében sem a más népeken való uralkodást, hanem a szeretetből fakadó irgalmasságot képviseli: „A ki tőled kér, adj néki; és a ki tőled kölcsön akar kérni, el ne fordulj attól.” (Mt 5,42) Továbbá: „Hanem szeressétek ellenségeiteket, és jól tegyetek, és adjatok kölcsönt, semmit érte nem várván; és a ti jutalmatok sok lesz, és ama magasságos Istennek fiai lesztek: mert ő jóltévő a háládatlanokkal és gonoszokkal.” (Lk 6,35) Azaz már nem különböztet meg kiválasztott és nem kiválasztott népeket, hanem generálisan szól a kamattilalomról.

A keresztyén egyházak és meghatározó teológusaik együtt éltek a néppel, így tanításaikban a saját koruk gazdasági kihívásai szerint vizsgálták azoknak bibliai és etikai vetületeit.

Aquinói Tamás a középkor legnagyobb hatású gondolkodója, írásai közül kiemelkedik életének főműve, az 1266–1273 között keletkezett *Summa theologica*. Aquinói Szent Tamás gazdaságetikájának alappillére Arisztotelész pénzmegközelítésén alapul, miszerint az szükségszerű és nélkülözhetetlen. A középkori moralisták – így Aquinói Tamás is – a naturálgazdálkodást, az autarkiót jobbnak tartották, mint az árutermelést, a kereskedelmet. Fenntartásokkal fogadták a termékek áruvá válásának folyamatát, de különösen a pénz áruként történő adás-vételét elleneztek. Aquinói Tamás a pénz természetére vonatkozó álláspontját az arisztotelészi hagyományokhoz kapcsolódva fogalmazta meg. Arisztotelésznek ahhoz a gondolatához kapcsolódott, miszerint a pénz nomizma, mert nem természetén, hanem törvényen (nomosz) alapszik. Aquinói Tamás az igazságosság nevében foglalt állást a sokat vitatott uzsora vagy kamat kérdésében. A *Summa theologica*-ban a következő kérdést vizsgálja: Bűn-e elfogadni kamatot a kölcsönért? „Feleletül azt kell mondani: kamatot szedni magában véve igazságtalan, mert itt olyasmi kerül áruba, ami nincs. Ennélfogva itt nyilván egyenlőtlenség támad, s ez ellenére jár az igazságosságnak.” A pénz kölcsönzését uzsorára (kamatra) tehát egyértelműen bűnnek minősíti. Aquinói Tamás tehát – Arisztotelészhez hasonlóan – a pénzt nem tekinti produktív dolognak. Felfogásában a pénz meddő dolog, a pénz használata nem hoz kamatot. Ha pedig a pénz használata nem hoz kamatot, jogtalan követelni azt, ami nincs. Így a kamatszedést mindketten természetellenesnek és erkölcsstelennek tartották.¹

Időben tovább haladva a következő nagy lépés a reformáció, amely bizonyos katolikus egyházi dogmák megkérdőjelezésével már önmagában is jelentős szellemi, gazdasági és társadalmi folyamatokat indított el.

Luther egyik legnagyobb hatású teljesítménye, hogy a katolikus felfogással szemben határozottan megnövelte az e világi hivatás szerint végzett munka erkölcsi hangsúlyát és az érte járó vallásos jutalmat. A megváltozott hivatásszemlélet, az e világi munka erkölcsi felértékelése ösztönzően hatott a gazdasági élet fejlődésére, mivel ledőlt a válaszfal a kolostor és a piac között, aminek köszönhetően az ember munkája közben, sőt munkájával is dicsőíthette az Urat. Luther különböző írásaiban nemcsak az „istentelen” kereskedés, de a nyereségvágy motiválta banki tevékenység ellen is határozottan fellépett. Pedig az ő korában a pénz valóságos szerepe, a pénz valóságos természete radikálisan átalakult: a pénz általános csereeszközből egyre inkább kamatozó tőkévé vált. Ennek a

¹ <http://www.inco.hu/inco11/global/cikk3h.htm>.

valóságos folyamatnak megfelelően lassan átalakult a pénzre vonatkozó elmélet is, és háttérbe szorult a sokszor indokolatlanul torzító erkölcsi megközelítés. A folyamatok racionalizációs evolúciója ellenére Luther még azon gondolkodók közé tartozott, akik a pénz tőkeként való működését elvben tiltották, és csak némely kivételes esetekben és csak minimális mértékben engedélyezték. Reformátori tevékenysége kezdetén úgy gondolta, hogy a szorult helyzetben lévő felebaráton fizetség nélkül kell segíteni. Arra tanított, hogy ha megszorult felebarátunknak pénzt adunk kölcsön, ingyen adjuk, vagy csak a kölcsönzött összeget kérjük vissza. Később Luther álláspontja a pénzkölcsönzésről, a kamatszedésről egy realisabb, a korának megfelelő gazdasági dimenzióba került. Egy 1540-ben kelt, az uzsoráról szóló levelében továbbra is kitartott uzsoraellenes nézetei mellett. A kamatot továbbra sem nyilvánította egyértelműen megengedhetőnek. Ugyanakkor két kivételes esetben jogosnak tartotta és engedélyezte a kamatszedést: a „felmerülő kár” és az „elmaradó haszon” esetében. A gazdasági és etikai kölcsönhatások új színterében Luther tanításának fő érdeme az emberi munka, a hivatás erkölcsi felértékelésében állott, amely egyúttal ösztönzően hatott a gazdasági folyamatokra is. Reformátori munkásságában egy olyan egyéni szinten túlmutató társadalmi értékrendszer felállítását tűzte célul, amely egy egészségesen kiegyensúlyozott normarendszerhez és emberi értékeken alapuló gazdasági működéshez vezetett. A munka becsületének megteremtése mellett erősen korlátozta az emberek pénz- és nyeresésvágyát. Elítélte a pénznek, a tőkének a felhalmozását. Hangsúlyozta, hogy „a pénzszerzést hagyd az istentelenekre!” Luther hivatásetikája tehát nem áll közvetlen kapcsolatban a „kapitalista szellemmel”, a kapitalizmus kialakulásával.²

Időben a következő igen jelentős reformátor, Kálvin János az ipart és a kereskedelmet helyeselte, a hivatás rendes formáinak tekintette azokat, amelyben megmaradva, hivatásunkat betöltve Istennek engedelmességek, „ha sorsunkkal megelégedve csak tisztességes, törvényes haszonra törekszünk, ha nem kívánunk igaztalan úton meggazdagodni, s ha nem igyekszünk felebarátunkat vagyónából kiforgatni azért, hogy a miénket növeljük” (BIRKÁS 2014). Kálvin etikája, politikafilozófiája és gazdaságteóriája középpontjában Isten autoritása állt. Mivel Isten megteremtette a világegyetemet és az emberiséget, az ember által végzett bármely „hitvány” feladat értékes Isten szemében, ezért a kereskedelmi tevékenység is elfogadott Kálvin számára. Gyökeres változást hozott az, hogy megkülönböztette a megszorult embereknek nyújtott fogyasztási kölcsönöket, melyeknél tiltotta a kamatot, illetve a termelés fejlesztését biztosító, úgynevezett produktív hiteleket. Az utóbbiaknál a tisztességes (méltányos) kamat létjogosultságát, tehát a pénz kamatos „gyümölcsötzetését” egy bizonyos szintig megengedhetőnek tartotta. A 17. századi kálvinizmus pedig – az úgynevezett puritanizmus – a szakadatlan vagyonszerzést – amelynek gyümölcsét nem lehet felélni, hanem azt újabb, másokat szolgáló vállalkozásokba kell befektetni – Isten és a felebarát szolgálatának tekintette.

Kálvin nem értett egyet a középkori katolikus egyház azon értékítéletével, amely a pénz eredendő fizikai voltát domborította ki: a pénz „szaporodása” természetellenes. Teológiai oldalról a kamatszedés tilalmának bibliai (ószövetségi) hivatkozásait vonta kritika alá. Emberi (lelki) oldalról pedig hangsúlyozza: nem önmagában a kamat az, ami elfogadhatatlan, hanem a kamatszedéssel együtt járó kapzsiság, ami a keresztény lelkiülettel összeegyeztethetetlen (FAZAKAS 2011). A kamat vizsgálatánál abból a kérdésből indult ki, hogy a föld, a termelői eszköz, az áru vagy éppen a ház, amelyet az ember bérbe ad, nyereséget hozhat; érthetetlen, miért kellene ugyanezt a pénztől elvitatni. Kálvin arra a következtetésre jutott, hogy a hitelnek számos formája elfogadható: például amikor valaki egy rászoruló számára ad hitelt kamatmentesen, de akár akkor is, ha valaki egy termelő vállalkozáshoz nyújt anyagi eszközöket; ez utóbbi esetben az is természetes, ha a hasznot hozó vállalkozás eredményeiből részesedni akar a hitelező (KOVÁCS–TERTÁK 2016).

² <http://www.inco.hu/inco8/global/cikk5h.htm>.

A reformáció gazdasági hatása alapján azt a tartós (immár ötszáz éves!) társadalmi és világszintű gondolkodásmódbeli változást tudjuk kiemelni, amely többek között olyan gyors gazdasági fejlődést eredményezett, amely a korábbi időszakok szerves folytatásaként nem volt levezethető. Ez az új gondolkodásmód nem szűkült le a gazdaság területére, hanem áthatotta a társadalmi létformát, megteremtette az önkormányzatiságot, a modern demokráciát, továbbá biblikus alapon újíttotta meg a hitéletet. A reformáció társadalomformáló hatása egész Európát áthatotta, így a pozitív gazdaságfejlesztési hatások nemcsak a protestáns területeken, hanem a reformáció terjedése és áttételes hatásai miatt az egész kontinensen érezhetővé váltak. A protestáns területek ugyanis nem hermetikusan zárt övezetek voltak, amelyek szigetszerűen elkülönültek, hanem éppen ellenkezőleg, Európa szerves és mozgalmas részei. Elég csak arra gondolnunk, hogy Németalföld a tengeri kereskedelem egyik hagyományos központja, Közép-Európa pedig történelmileg is átjáróház volt. A hermetikus különélés hiányában gazdaságfejlesztési szempontból a protestáns kontra katolikus kultúra elsődlegessége nehezen bizonyítható (CANTONI 2015). Azonban mi, protestánsok büszkéek vagyunk arra, hogy a reformáció hatásaként a gazdasághoz és a pénzügyekhez való új hozzáállás révén (amely például megnyitotta a keresztyény emberek számára a pénzügyi területeken való megjelenést) az emberiség anyagi gyarapodásához – éppen a kálvini szellemiségű neveltetés eredményeként (WEBER 1982) – jelentősebb mértékben tudtunk hozzájárulni. A középkori általános szegénységi állapotból a manufaktúrák elterjedése, majd az ipari forradalom hatására, az olcsó tömegtermelés révén a középosztályok széles rétegeiben lehetővé vált a fogyasztásbővülés és a jólét folyamatos, hihetetlen mértékű növekedése (KOVÁCS 2013). A manufaktúrák fejlődése, a gépesítés és a tömegárúk kereskedelme minden korábbinál nagyobb tőkekonzentrációt és aktívabb banki hitelezést követelt meg. A reformáció új gazdaságetikai értékrendje, valamint – a részben ehhez köthető – gazdasági fejlődés, tőkeképződés (WEBER 1982) időbeli egybeesése lehet a meghatározó oka annak, hogy a reformációra mint elképesztő mértékű gazdasági fejlődést hozó szellemi, lelki, értékrendi és megújulási folyamatra is tekinthetünk (KOVÁCS 2017).

Gazdaságetika 21. századi társadalmunkban

A mai társadalom minden korábbinál jobb körülmények között él, hiszen társadalmi szinten is van lehetőség takarékosagra, az életkörülmények jelentős javítására, aktív (költséges) pihenésre stb. Azonban korunkat is több gazdasági és gazdaságetikai feszültség jellemzi. Ezek közül most a legsúlyosabbat, a vagyoni koncentrációt emelem ki.

A Föld teljes lakosságát figyelembe véve a vagyon több mint felét a lakosság kevesebb mint 1%-a tulajdonolja (SHORROCKS–DAVIES–LLUBERAS 2014, 13. o.). Ez az iszonyú aránytalanság mellett azért is elfogadhatatlan számunkra, mert a javak jelentős része nem munkával előállított, hanem az Isten által teremtett Föld természetes része, így például a termőföld és az ásványkincs. A teremtett világ Isten tulajdona! Az Isten gazdasági rendje pedig a javak méltányos elosztása lenne.

Az elmúlt évszázadokban a munka termelékenysége sokkal gyorsabban nőtt, mint a munkabérek. Ennek megfelelően a befektetők, a tőkések sokkal gyorsabban gazdagodtak, mint maguk a munkavállalók. Azaz a tőke szűk körben halmozódott, az újraelosztás pedig elmaradt.

Mózes 3. könyvében a jubileumi, ötvenedik év volt a kirívó egyenlőtlenségek eltüntetésének az esztendeje. Ma ezt megfelelő adórendszerrel, vagy ahogy a 2008-ban kezdődött gazdasági világválság kapcsán az Európai Protestáns Egyházak Szövetsége 2012-ben javasolta, átmeneti, de jelentős vagyonadóval lehetne megoldani (CPCE 2012).

Az elképesztő mértékű és egyre növekvő különbségeket, amíg békésen lehet, egyetemesen kellene rendezni. Ez

a feladat megfeleltethető a szolidaritás/testvériség, a jótékonyság/gazdagok felelőssége és a méltányosság/szegények segítése keresztyén elveinek (KOVÁCS 2017).

Személyes kérdések és példamutatás

Korunkban a család szerepe felértékelődött, így minden korábbinál nagyobb odafigyelésre van szükség gazdasági és etikai területen is. Nekünk Európához kellene felzárkoznunk, nemcsak társadalmi érettség, a demokrácia felelős megélése területén, hanem gazdasági területen is.

A családok boldogulása hagyományosan nemzedékeken átmutató feladat. A mai emberek számára a biztonság nem áll meg a mindennapi kenyerünk szintjén. Habár ez szükséges, azonban hitünk vagy hitetlenségünk mellett jellemzően szeretnénk további háttérrel is rendelkezni. Ehhez mindenkinek évente egy-egy lépéssel előrébb kell jutnia. Ezt mi, protestánsok értjük is, hiszen vallásunk alapján törekszünk a visszafogott (puritán) életmódra, egyszerűsége az élet minden területén, a felesleges dolgok és a költséges/tékozlás elkerülésére stb.

A nemzetek szabad és független gazdasági előrejutása a saját országuk megtakarításának a függvénye. Az, aki megtakarít, és erre tudja alapozni gazdaságának a jövőjét, szabadon tud egyről a kettőre jutni; az a nép viszont, amelyik külső hitelekre alapozza a jövőjét, biztosan nem lesz szabad, a hitelfeltételek miatt inkább kiszolgáltatott lesz. A takarékoság a családok szintjén a legkívánatosabb, hiszen világszinten is a lakosságnak kell megtakarítani ahhoz, hogy az ebből a forrásból nyújtott hitelekből a vállalatok új munkahelyeket tudjanak teremteni, és bővíteni, minőségileg emelni tudják termelésüket. Tehát nemzedékekben gondolkodó családokra van szükségük. A nemzedékekben gondolkozó és nemzedékekért élő családokban több gyermek születik, nagyobb hangsúlyt helyeznek az oktatásra, a gyermekek szülői nevelésére, és gyakran anyagi szempontból is olyan tartós háttér épül ki náluk, amely a munkajövedelem mellett biztonságot jelentő tőkejövedelmet is biztosít a családtagok és a leszármazottak számára. Magyarországon valahogy így működött ez a szocializmus előtt, és valahogy így kellene ezt nekünk, felelős magyar polgárságnak ismét felépítenünk.

Az adakozás jelentőségéről is szólnunk kell, hiszen ez a tevékenység visszaszorulóban van. Az adakozás hálaadás a megszerzett javakért, amelyek mögött Isten gondviselése és szeretete húzódik meg. Az adakozás az imádsághoz hasonlóan a hívő ember életének a része. Az adakozás mértéke kapcsán a Biblia egyértelmű eligazítást tartalmaz: tized. Ma a templomba rendszeresen járók körében még a tized tizede is csak cél. Miközben adományainkból a saját gyülekezeti közösségünk mellett az egyház szervezetét is fenn kell tartanunk, és segítenünk kellene egyházi intézményhálózatunk működtetését. A kisebb közösségek csak a bibliai adomány mértéke mellett képesek magukat és lelkészeiket fenntartani, azaz a tized komolyanvétele az egyházközségek fennmaradásának egyik záloga.

Amikor kirándulások során új helyeket ismerünk meg, akkor a legértékesebb kulturális helyszíneken az idegenvezetők gyakran elmondják, hogy melyik épület, kiállított tárgy kinek a nagylelkű adományából valósult meg. A templomainkban is többször olvashatjuk, hogy egy-egy család vagy közösség adománya tette lehetővé az épület felépítését, orgonavásárlást, harangöntést stb. A céladományok és az Isten dicsőségére tett adományok vonatkozásában szintén visszaszorulást tapasztalunk. Miközben a ma emberének is vannak jelentős sikerei, jól sikerült üzletkötései, jelentős családi eseményei, amelyekért hálaadással tartozik gondviselő Urának. A jelentős adományok maradandó, továbbá jelentős előrelépést jelentenek a közösségek számára. Az erős közösség pedig biztos háttérrel jelent a közösség tagjainak, amely egyik feltétele a sikeres egyéni életnek. Azaz az adomány visszahat az adományozóra! „...a jókedvű adakozót szereti Isten.” (2Kor 9,7)

Jövőkép a létszám, a hatékonyság és az anyagi kérdések tükrében

Ahogy az eddigiekben láttuk, az egyházak és a teológusok állásfoglalásai a saját koruk aktuális kihívásaira biblikus alapon született válaszok voltak. Ez a pénzügyi és anyagi területek vonatkozásában is így történt. Ennek a megfordítása is értelmezhető, azaz az egyházak szervezeti és strukturális kereteinek kialakulását/változását jelentős mértékben befolyásolta a kor gazdasági fejlettsége, valamint az egyházak anyagi erőforrásainak formája, mértéke és szerkezete. Ez a mi korunkban sincs másképp; azaz amikor az egyházak jövőjéről, aktivitásáról, szerepéről és feladatáról gondolkozunk, akkor a gazdasági és pénzügyi kérdéseket is hangsúlyosan figyelembe kell vennünk.

A felekezeti és nemzetiségi adatok alakulása régóta foglalkoztatja a statisztikusokat, hiszen ezekből jövőbeli változások jelezhetők előre. A Központi Statisztikai Hivatal közismert felméréseiből, a korfából, a demográfiai adatokból trendvonalhúzással előre jelezhető, hogy – amennyiben a kérdés és a felmérés módszertana az előzővel azonos lesz – a következő, 2021-es népszámlálás során nem lesz 190 ezer evangélikus, 1 millió református és 3 millió római katolikus magyarországi lakos. Azaz a keresztyénséget a „kérdőívben felvállalók” számában a szigorúan monoton fogyás folytatódik.

A tendencia különösen a népességüket veszítő területeken és a nagyvárostól távoli falvakban régóta ismert. Eredménye az, hogy egyházközségeink egy része nem képes magát és lelkészét saját erőből fenntartani. A változatlan egyházközségi struktúra fennmaradását központi támogatások biztosítják, amelyek viszont azt eredményezik, hogy a lelkészek 20%-a szolgálja ki a társadalom 80%-át, és fordítva 80% a 20%-ot.

Az egyházi struktúrák és szervezetek gyakorlatilag évszázadok óta változatlanok, változatlan a hierarchiaszintek száma, változatlanok a képviselési elvek, miközben a társadalom egyházi kötődése jelentősen csökkent, az államosításokkal az egyházak független anyagi erőforrásai gyakorlatilag megszűntek, az egyháztagok száma drasztikusan megfogyatkozott, így a vidéki, falusi gyülekezeti közösségek létszámában gyakran a vonzó közösségi volumen alá kerültek.

A közegyházak fenntartását jelentős részben a külső, például eseti kormányzati támogatások jelentik. Ezek a közösségépítés és -megtartás, társadalmi szerepvállalás alapján természetesen jogosak, azonban a protestáns, krisztusi szabadságot jobban szolgálnák a saját és/vagy alanyi jogon járó források.

A struktúrában az anyagi lehetőségekhez és a társadalmi igényekhez való igazítása azonban egyértelműen a mi most igen aktuális feladatunk. Ebben két területet érdemes megvizsgálni.

Az első az, hogy a létszámában és anyagi erőforrásaiban megfogyatkozott egyháznak biztosan szüksége van-e az összes olyan hierarchiaszintre, amelyeket korábban – az akkori információáramlási lehetőségek és egyházméret mellett – kialakítottak. Az észszerűsítésnek biztosan több lehetősége van, amelyet minden egyháznak magának kell megvizsgálnia és a jövőbeli saját struktúráját meghatározni.

A második az említett 20-80%-os aránnyal, a magyar társadalom migrációs irányával és intenzitásával függ össze. A lelkészeknek és az egyházközségeknek ott a helyük, ahol az emberek élnek. Azaz az urbanizáció a gyülekezetalapításban és az egyházközségek kialakításában is figyelembe veendő folyamat, amelyben az egyházak némi lemaradásba kerültek. A „végvárnak” is megvan a maguk jelentősége, azonban felelősséget kell vállalni a központi területek felé is, ami a 20-80%-os aránytalanság jelentős mérsékléséhez kell hogy vezessen.

A végekről nem szeretnék elfelejtkezni, ez ugyanis nem evangélikus vagy református, hanem közös és társadalmi probléma is. Ahogy egyes régi egyházi pecséteken olvashatjuk (ágostai hitvallásuk és helvét hitvallásuk közös egyházközsége), a két meghatározó protestáns felekezetnek ökumenikus együttműködésben ismét egymásra kellene találnia. Az elmaradt térségekben, a szórványterületeken szolgáló lelkészeink örömmel hirdetik az igét minden keresztyén embernek, és némi áthidaló képesség után akár a sákramentumokat is ki tudnák szolgálni a másik felekezet

követőinek is. Az első sikerek után rövidesen eljöhet az az idő, amikor ezt a kört más keresztyén felekezetekkel is érdemes lehet bővíteni.

Bízom benne, hogy egyházaink tagsága és vezetői végiggondolják korunk előbbieken említett feladatait, majd Istenre figyelő bölcsességgel megoldást találnak súlyos kihívásainkra.

Felhasznált irodalom

- BIRKÁS Antal 2014. Kálvin gazdaságfelfogása. *Reformáció 2017*. <http://reformacio2017.hu/2014/04/28/kalvin-gazdasag-felfogasa/>.
- BODAI Zsuzsa é. n. a. A reformátorok gazdasági tanításai. *INCO internetes folyóirat*, 8. szám, <http://www.inco.hu/inco8/global/cikk5h.htm>.
- BODAI Zsuzsa é. n. b. Gazdaság és erkölcs Aquinói Tamás tanításában. *INCO internetes folyóirat*, 11. szám. <http://www.inco.hu/inco11/global/cikk3h.htm>.
- CPCE 2012. *Free for the Future – Responsibility for Europe. Statement of the General Assembly of the Community of Protestant Churches in Europe*. Firenze. Web: http://csc.ceceurope.org/fileadmin/filer/csc/Financial_and_Debt_Crisis/18-Wortzur-Lage-EN.pdf.
- CANTONI, Davide 2015. The Economic Effects of the Protestant Reformation. Testing the Weber Hypothesis in the German Lands. *Journal of the European Economic Association*, 13. évf. 4. sz. Web: http://davidecantoni.net/pdfs/maxweber_je-ea_paper.pdf.
- FAZAKAS Sándor 2011. Kálvin szociáletikájának aktualitása. *Reformatus.hu*, október 31. <http://reformatus.hu/mutat/kalvin-szocioetikaja/>.
- KOVÁCS György 2013. Kapitalizmuskép a magyar protestáns gazdaságetika tükrében. *Et al. – Kritikai elmélet online*. <http://etal.hu/kotetek/gazdasagi-teologia-2013/kovacs-kapitalizmuskep-a-magyar-protestans-gazdasagetika-tukreben/>.
- KOVÁCS Levente 2017. *Kálvinizmus a pénzügyekben*. Reformátusok szárszói konferenciája, Balatonszárszó, 2017. aug. 26.
- KOVÁCS Levente – TERTÁK Elemér 2016. *Financial Literacy*. Dashöfer, Bratislava.
- SHORROCKS, Anthony – DAVIES, Jim – LLUBERAS, Rodrigo 2014. *Global Wealth Report*. Credit Suisse, Zürich. Web: http://economics.uwo.ca/people/davies_docs/credit-suisse-global-wealth-report-2014.pdf.
- SÍPOS Ete Álmos 2008. Hány választott népe van Istennek? *Biblia Szövetség Egyesület*, október 5. <http://www.bibliaszov.hu/aktualis/fontos-kerdesek/12-hany-valasztott-nepe-van-istennek>.
- WEBER, Max 1982. *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Gondolat, Budapest.
- ZSENGELLÉR József 2015. A gazdaságetika keresztyén (bibliai) alapjai. *Polgári Szemle*, 11. évf. 4–6. sz. <http://polgariszemle.hu/archivum/99-2015-december-11-evfolyam-4-6-szam/a-karoli-gaspar-reformatus-egyetem-tudomanyos-muhelyebol/687-a-gazdasagetika-kereszteny-bibliai-alapjai>.

Kovács Levente közgazdász, református presbíter többgenerációs lelkészcsaládból származik. Teológiai tanulmányai után közgazdasági (habilitáció, PhD, MBA) és matematika–fizika (MSc) diplomákat szerzett. A Magyar Bankszövetség főtitkára, a Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kara Nemzetközi Pénzügy Intézeti Tanszékének vezetője, az Ázsiai Pénzügyi Együttműködési Szövetség (AFCA, Peking) alelnöke, az Európai Bankföderáció (EBF, Brüsszel) végrehajtó bizottsági tagja. Több pénzügyi szakkönyv szerzője, illetve szerkesztője. Széles körben (pl. banktan, pénzügyi kultúra, gazdaságetika) végez szakmai és tudományos kutatásokat, illetve tart előadásokat.